
ZORICA JEVREMOVIĆ

UDK 271.222(497.11)(497.115)-523.6-752"1941"(093.2)

ISPOVESTI ĐAKA MONAŠKE ŠKOLE SV. KRALJU DEČANSKOM APRILA 1941.

O radu monaške škole u Dečanima (1934–1941), malo se zna, o broju đaka i duhovnih učitelja, kao i o načinu života đaka u manastiru, dosad nije pisano.¹ O istorijatu školstva u srpskim manastirima koji pomi-

¹ Arhiva manastira Dečani je u sređivanju. Godine 1977. Dimitrije Bogdanović pretresao je građu koja se nalazila u ormaru poslednje kelije na prvom spratu Arhimandrije, izdvojivši dokumentaciju manastirskog bratstva (1902–1913) s naznakom "za posebno čuvanje". Godine 1984. Boško Đenić iz Arhiva Srbije izvršio je pregled iste građe i dao je predlog za njeno mikrofilmovanje.

Godine 1988. ekipa Međuodjeljenjskog odbora za proučavanje Kosova pri SANU (Zorica Jevremović) i Arhiva SR Srbije (Vjera Mitrović i Vera Filipović) ovu građu, kao i dokumentaciju manastira (1900–1957), koja se nalazila u jednom ormaru u samom hodniku Arhimandrije, pohranila je, grubo razvrstanu, u odgovarajući prostor nove riznice. U isti prostor prenesena je arhiva (XVI–XIX v.) iz crkvene riznice.

Među raznolikom građom s početka veka (inventure pokretne i nepokretne imovine, ugovori o zakupu, popisi poklona, delovodnici, protokoli prihoda i rashoda, popisi raznih nabavki) nalazi se i pozamašan fond dokumenata vezan za rad Monaške škole: dnevni, dačke knjižice, pismeni zadaci, pisma učenika, objave i prijave i sl. Ovaj fond tek je pretresen; predstoji predmetna i imenička sistematizacija, kao i razdvajanje građe načelno u dve odrednice: 1. dokumenti monaške škole iz manastira Rakovica (1927–1932); 2. dokumenti monaške škole u Dečanima (1934–1941).

nju i školu u Dečanima imamo nevelik broj naslova,² a o kontinuitetu školovanja u Dečanima najiscrpnije je pisao Jagoš Đilas.³ Dečanska škola radila je s prekidima, počev od srednjeg veka do dolaska Rusa u manastir, 1902. godine. U vreme bivanja ruskih monaha u Dečanima (1902–1913), škola nije radila.

Sredinom XIX veka, sa širenjem svetovnog školstva u ovom delu Srbije, i monaška škola u Dečanima počinje da poprima obeležja svetovne škole.⁴ Otvaranjem Bogoslovije u Prizrenu 1871. godine, koju su pohađali i monasi i bogoslovi, škola u Dečanima počinje da gubi na značaju. Posle odlaska ruskih monaha iz manastira, 1913. godine, nema podataka da je u Dečanima radila ikakva škola.

Kada je monaška škola iz manastira Rakovica prestala s radom 1932. godine, ona biva premeštena u Dečane 1934. godine “gde je njen rad prekratio Drugi svetski rat”⁵. Da li je i koliko duhovnih učitelja prešlo iz manastira Rakovica u manastir Dečane i da li su đaci iz rakovičke monaške škole uopšte prelazili u Dečane da završe prekinuto školovanje, za sada nema pouzdanih saznanja. Po grubom pretresanju dokumentacije koja je preneti iz rakovičke monaške škole u Dečane, može se ustvrditi da su pojedini duhovni učitelji iz Rakovice bivali u dečanskoj monaškoj školi, poput ruskog episkopa Mitrofana, koji je u rakovičkoj monaškoj školi bio na mestu upravnika.

Školovanje u Dečanima tokom vekova prekidano je najčešće zbog ratnih neprilika, od straha pred turskim, odnosno arnautskim odmazdama. Časovi prekida duhovno-prosvetnog rada u manastiru u takvim trenucima dolazili su prirodnom stvari, i usled uskovitlanih izmena fizičkih i duhovnih snaga samog brat-

² Dr Vladan Đorđević, *Grčka i srpska prosveta*, Beograd, 1896; Ivan Ivanić, *Srpske manastirske, seoske i varoške škole u Turskoj*, Godišnjica Nikole Čupića, knjiga XXXII, Beograd, 1913; Dr Jovan Hadži-Vasiljević, *Prosvetne i političke prilike u južnim oblastima u XIX veku*, Beograd, 1928; Dr Radoslav Grujić, *Škole i manastiri u srednjevekovnoj Srbiji*, Glasnik Srpskog naučnog društva, knj. III, Skoplje, 1928; Živojin Đorđević, *Istorija vaspitanja u Srba*, Beograd, 1958.

³ Jagoš K. Đilas, *Dečanska škola i njen rad u doba Turaka*, Zbornik za historiju školstva i prosvjete, Zagreb, 1967, str. 53–65.

⁴ Državni arhiv SR Srbije, Ministarstvo prosvete, S. F. br. 529/1966.

⁵ Dr Dušan Kašić, *Manastir Rakovica*, Biblioteka Pravoslavlja, knj. 2, Srpska Patrijaršija, Beograd, 1970, str. 58.

stva.⁶ Ovaj rad ima ishodište u potrebi naznačenja mnogostruke, povratne sprege javnog, društvenog života sredine u kojoj obitava izvesno manastirsko bratstvo, i pojedinačnih, ličnih odluka monaha i prisutnih manastirskih privrženika u atmosferi egzistencijalne nesigurnosti i pretećih ratnih predznaka.

* * *

Aprila 1941. godine i manastir Dečane zahvatio je ratni metež, čime su se samo uvećale prisutne, vekovne tenzije s islamiziranim Albancima. U opštoj pometnji, mnogi đaci Monaške škole napuštaju manastir. O tome su ostale ispovesti u “Spomenici”⁷, manastirskoj knjizi utisaka koja obuhvata period od 1924. do 1953. godine. Neregistrovana je, nema obeležene stranice, A3 formata je, a na koricama je utisnut naziv “Spomenica Lavre Visoki Dečani”.

Po sadržini, ove ispovesti najbliže su *ispovednoj molitvi*.⁸ *Poseduju elemente samoprekora, krotosti vere i nade u oproštaj grehova zbog napuštanja manastira u odsutnim časovima po opstanak svetilišta i manastirskog bratstva, ali i vrlo ilustrativne primere motiva individualnog, ličnog iskaza preživljavanja trenutka odluke o napuštanju svete kuće kroz upućivanje molitve glavnom simbolu vere i spasenja manastira, Sv. Kralju Dečanskom. Uz poznate vrste molitve koje se vezuju za kult Svetoga Kralja,*⁹ *ove ispovedne molitve obogaćuju naša znanja o mestima gde se molitve mogu ispisivati u manastiru. Time se proširuje i domen zapisa molitvenog sadržaja sa bogoslužbenih knjiga, na medijski neformalnije oblike pisane reči: manastirske knjige utisaka,*

⁶ Nesređena arhivska građa u Dečanima od II svetskog rada do danas, kao i kaos u nekad očito sredenoj arhivi s početka veka rečito govore o fizičkim i duhovnim potresima na koje je nailazilo manastirsko bratstvo u postrevolucionarnim vremenima. Tu sredeniju arhivu (1902–1913) obradili su ruski monasi, dakle oni monasi koji su lakše, “nadnacionalno”, preživljavali post-revolucionarno vreme na Kosovu i Metohiji posle srpsko-turških ratova.

⁷ Danas se nalazi u gostinskoj sobi Arhimandrije (“Šarenoj sobi”) gde je smeštena i priručna monaška biblioteka koja je u sredivanju.

⁸ Đorđe Trifunović, *Azbučnik srpskih srednjovekovnih književnih pojmova*, Drugo dopunjeno izdanje, Nolit, Beograd, 1990, str. 163–164.

⁹ Tatomir Vukanović, *Srbi na Kosovu*, knj. III, Nova Jugoslavija, Vranje, 1986, str. 78–79.

*manastirski dnevnic i rashoda, popisi manastirske imovine, zapisnici o poklonima vernika, beletristične knjige priručnih manastirskih biblioteka.*¹⁰

Svojom namenom, narečena “Spomenica” bila je upućena onima koji dolaze da posete manastir, dakle prolaznim gostima. Lako se opaža da sve do 23. aprila 1941. godine, kada nailazimo na prvu ispovest o bežaniji iz manastira, “Spomenica” sadrži uobičajene oznake manastirske knjige utisaka s raznorodnim, prigodnim, kraćim ili dužim komentarima doživljaja i podataka o datumu posete. Tako arhiepiskop Teofan Русский, u vreme sedmodnevne posete Dečanima (19–25 мая – 1–7 июня 1940. g.), zapisuje:

Благодарю Бога, сѣодобившего меня ꙗсеѣишиѣ Дечанскую Лавру, ꙗоклонийѣся се свяѣиономъ, обლობѣзайѣ св. моци Короля Сѣефана Дечанскоѣ и совершиѣтъ божесѣивенную литурѣию о сѣасении нашей сѣпраждушей Родины и уничиѣожаемоѣ безбожниками русскоѣ народа. Не имею слов для вѣраженя ꙗереживаемоѣ мною чувсѣива благоговения в ѣтой древней Св. Обители!...

Ali, pored tipičnih zapisa prolaznih manastirskih gostiju, nailazimo i na jedan koji zapisuje očito onaj koji već duže prebiva u manastiru:

“Veliko delo naše narodne prošlosti, danas u sv. Lavri V. Dečanima oživljaše u meni nenadmašna sjećanja, iz kojih izbija zavjet naših nacionalnih veličina i svetinja. Zato, skinimo sa svoje duše sve što je prljavo, što muči i što pritiskuje dušu našu na zemlju, jer je zaista ista sveto mesto u kome živimo i gde provodih dve

¹⁰ Kao voda projekta “Obrada monaške biblioteke u Arhimandriji manastira Visoki Dečani” Međudjeljnaskog Odbora za proučavanje Kosova i Metohije pri SANU (započet fizičkim pretresanjem knjiga 1985–1986, a popisom i tumačenjem zapisa u knjigama 1987–1989), naišla sam na više atipičnih, kako molitvenih tako i drugih vrsta *zapisa*, u raznolikim oblicima manastirske pisane reči.

Projektu su se pridružili, u avgustu 1987. godine, Slobodan Mileusnić, kustos Muzeja pravoslavne crkve i Milorad Lazić, saradnik Arheografskog odeljenja Narodne biblioteke u Beogradu.

¹¹ “Zahvaljujem se Bogu, koji mi je uslišio da posetim Dečansku Lavru, da se pomolim njenim svetiteljima i da celivam svete mošti Kralja Stefana Dečanskog i da odslužim božansku liturgiju za spas naše namučene Otadžbine i ruskog naroda koga uništavaju bezbožnici. Nema reči da izrazim osećaj najdubljeg poštovanja koje doživljavam u ovoj drevnoj Sv. Obitelji!...”
19–25. maj – 1–7. juna 1940. g. Arhiepiskop Teofan – Ruski

godine kao đak Mon. šk. pod zaštitom sv. Kralja Stefana Dečanskog.”

1940. god. Grešni Vojislav A. Tankosić
u sv. V. Dečanima. uč. II razreda.

Zbog čega je i u kom času (posle liturgije ili posle samotne molitve u dečanskom hramu) “grešni” Vojislav A. Tankosić imao potrebu da pristupi knjizi utisaka da bi ostavio pisanog traga o svom trenutnom duhovnom raspoloženju, možemo samo da nagađamo. Izvesno je da je ovom đaku Monaške škole, posle dvogodišnjeg življenja u manastiru, bilo prirodno da svoju molbenu ispovest zapiše na mestu potpuno dostupnom različitim ljudima koji posećuju manastir: vernicima i nevernicima, pravoslavicima i nehrišćanima, strancima i Srbima, mirjanima i monasima. “Grešni” Vojislav, po svemu sudeći, *doživljavao je manastirsku knjigu utisaka kao svetu knjigu*¹² — u kojoj je, i pored njene funkcionalne otvorenosti i prilagodljivosti svemu i svakom ko uđe u dečanski hram — *zagarantovana svetost tajne ispovedanja. Računajući na to, “grešni” Vojislav je zapisao svoje duhovne osećaje i primišljanja građanski uredno u prvom slobodnom prostoru stranice knjige utisaka, posle sleda poslednje upisanih manastirskih gostiju (“Paroh dečanski, Mih. Milošević, svešt”; “Todor Vujić, činovnih zetske banovine”).*

Otvorenost strukture manastirske knjige utisaka koja uključuje široku lepezu zapisa — od pukih potpisa posetilaca manastira, preko prigodnih, impresionističkih komentara, do molitvenih ispovesti — potvrđuje se na primeru zapisa “grešnog” Vojislava koji sadrži samo godište (“1940 god.”), ali ne i datum kada je zapis zabeležen. Nedatiranje, relativiziranje značaja dana i trenutka kada je pisan, odnosno svesno antidatiranje, služi pojačavanju težnje zapisivača da vlastiti duhovni izričaj smesti u ne-dnevni, neistorijski, vanvremenski kontekst liturgijske stvarnosti dečanskog hrama u celosti. Tako shvaćena dečanska “Spomenica” poprima svojstva “ucrkvljene tvari”, posvećenog predmeta, koji po sebi ne poseduje svetost obližnjih bogoslužbenih knjiga i sv. mošti dečanskog

¹² “Spomenica Lavre Visoki Dečani” za period 1924–1953 bila je smeštena u naosu – kao i današnja knjiga utisaka – na jednom prigodnom drvenom postamentu koji je prislonjen uz jugozapadni stubac na kome je naslikan Hristos Pantokrator s mačem.

svetitelja. Ali, bivajući usred naosa, nadomak ikonostasa, među freskama i sv. relikvijama, ovaj obični, ukoričeni svežanj praznih listova hartije, namenjen onima koji mimohodeći hramom duhom i telom dodiruju blagoslovene stvari i svete predmete Crkve, postaje nerazdeljivom česticom evharistične zajednice.

Upisivanje u manastirsku knjigu utisaka jeste, na način svojstven vernicima, poslednji čin molitve u hramu. Nešto što nadilazi običajno pravo pokloničkih namernika koji se u nju upisuju radi zadovoljenja građanskog obzira prema kulturno-istorijskom objektu, što manastirski hram predstavlja nehrišćanima i ljudima neotkrivene vere. Vernici, nasuprot, prilazeći ovoj knjizi utisaka bogobojazno se odnose prema njejoj formi i njenom sadržaju. Svaki zapis na stranici "Spomenice", bio on čitljiv ili nečitljiv, pisan bilo kojim jezikom sveta, višim ili nižim književnim stilom, različitom kakvoćom iskazanog duhovnog doživljaja za vernike, jeste svedočanstvo života hrama, još jedno vidljivo prisustvo sabornosti Crkve.

"Kad stupite na prag svetog hrama, ostavite za sobom sve svetsko i zemaljsko", kaže sv. Filaret Moskovski. Ovu pobožnu misao dele s ozbiljnošću i poverenjem u njen zavetni smisao, najranjivije oni koji su po godištu mladi a položajem dugo vezani uz manastirski hram (pa time i za hramovnu sadržinu u celosti), poput đaka Monaške škole. *Ostavljajući hram a stupajući na prag svetskog i zemaljskog*, dakle, čineći inverznu radnju pobožnoj misli svetih otaca, oni se odlučuju da zbog te jeretičke odluke pohrane svoje molitvene ispovedi u knjigu utisaka koja se nalazi usred "doma Božijeg", "gde Svudaprisutni prisustvuje, gde te Svevideći neprestano gleda" (Ava Isaija), nadomak sv. kralja Dečanskog, svih svetih s ikonostasa, i fresaka dečanskog hrama.

* * *

Ispovesti đaka Monaške škole započinju 23. aprila, a završavaju se 24. aprila 1941. Ima ih *jedanaest*, i jedna koju je pisao dečanski monah u istu svrhu. Osim ove grupe ispovesti, pod naznačenim datumima ne nalazimo upisanog nijednog novog posetioca, niti ikog ko živi u manastiru (kao pripadnik bratstva ili polaznik Monaške škole).

Poslednji datum poklonika manastira zapisan pre datuma 23. april – 24. april jeste 18. II 1941. Od 18. II 1941. do 23. aprila 1941. niko se nije upisivao u “Spomenicu”.

Prvi datum posle 24. aprila 1941. godine, posle poslednjeg svedočenja učenika Monaške škole, jeste 25. maj 1941.

Citiramo sled jedanaest ispovesti đaka Monaške škole, onako kako stoje u dečanskoj knjizi utisaka, a čiji zapisi zapremaju pet stranica “Spomenice”. Sled obuhvata i ispovest dečanskog monaha koji beži iz manastira:

23. aprila 1941 godine, napustio svetu ovu obitelj, zajedno sa drugovima bežeći ispred neprijateljske najezde.

Petar M. Ivković Stevan Radojičić III-raz.
uč. III raz.

*

23. aprila 1941 godine.

Danas, kada napuštam ovu sv Obitelj, u kojoj sam kao đak Monaške škole proveo svo svoje školovanje upućujem molbu i molitvu Sv. Kralju Dečanskom, da moli Svevišnjega Tvorca, da mi oprosti.

Radujse Kralju Stefane mučenikom ukrašenije!

Grešni: Miroslav V. Jovanović
svršeni đak Monaške škole “Sremac”

*

Napuštajući sv. Lavru Dečane u kojoj je sahranjen neumrli Sv. Stefan molim ga da mi oprosti sve moje grehe učinjene u ovoj sv. obitelji.

23. aprila 1941 god. Sreten M. Rakić,
đak Mon. škole

*

Divna istoriska svetinja, šestoletni Dečani, srasli su uz moje srce kao začarana uspomena na prošlost srpskog naroda i sv. kralja Stefana, koji je ostavio ovaj veličanstveni spomenik, da, svojim hladnim kutovima, greje duše budućih hrišćanskih pokolenja i priča im o neuveloj slavi srpskog naroda...

Ušao sam u hram i zapalio sam sveću. Pomolio sam se Bogu i sv. kralju Stefanu da mi oprostite, što sam po svojoj nemoći podlegao iskušenju te napuštam

ovu svetinju usled surovih dušmana koji nas napadaju. Pošao sam iz hrama i poslednji put osetih kako tiho mirno izmirno izli u mojoj duši kao melodija božanstvene heruvike...

Dečani, Dušan Šević svršeni
24. aprila 1941 god. učenik Monaške škole

*

Sa bolom u duši napuštam te Sv. Kralju, ali privremeno, jer tvoja je moć da neprijatelje smrviš i nama daš snagu i moć da i dalje tebe hvalimo.

24. IV 1941 Dečani St. Savić đak Mon. škole

*

O sveti Kralju Stefane Dečanski oprosti meni grešnom i slabom sluzi tvome, što napuštam ovaj tvoj divni hram.

Dečani 24 - aprila 1941 god. Gavra Mandić svršeni
učenik mon. škole

*

U teškoj ratnoj situaciji napuštam ovu svetu obitelj sklanjajući od azijatskih pljačkaša. Uveren sam da će sv. Kralj da sačuva ovu divnu zadužbinu isto kao što je čuvao 600 godina. Sv. Kralju pozi nam grešnim.

Dečani 24 - aprila 1941 god Ljubomir Stojanović
svršeni učenik mon škole,
24. IV. 1941. god.

*

U ovo teško vreme 1941 g. rastavljam se sv. hramom Visokim Dečanima sv. Kralju sačuvaj tvoj narod i tvoj hram.

Dolenovac Ilija

*

Zbogom Lavro Visoki Dečani, zbogom duhovni izvore gde sam četiri godine napajao moju dušu. Nikada Te zaboraviti neću.

24. IV. 1941. god. Dušan Vlatković

*

Živeći četiri godine u ovoj velikoj svetinji u veselju i duhovnom raspoloženju. Napuštam ovaj sveti manastir usled ovog teškog i velikog rata.

Vis. Dečani 24. IV. 1941. Lavrentije Tiomirović,
monah

*

Živeći u ovoj divnoj i veličanstvenoj prirodi koja je u stanju da sve, i svakoga zadovolji, da putnika zastavi da se odmori u divnom hladu visokih borova, da slikaru prikaže najlepšu sliku da obožavaocu prirode da sve što zahteva, da pesnik dobije inspiracije za pisanje pesama itd. bio sam očaran njome većito sam mislio na trenutak kad ću ovaj zemaljski raj morati napustiti. Ta moja strepnja morala se je ispuniti i ja nakon završene monaške škole odlazim u svoj kraj! Rado bih ostao još koji dan, ali divlji Arnauti nadiru sve bliže manastiru i pale sve što se srpski zove pa stoga i ja žurim da se prebacim što dalje iz ove mutne atmosfere te žureći pišem nekoliko redaka moleći se Bogu i sv. Kralju da bude meni i V. Dečanima u pomoći.

Danas kad se bura celim svetom diže
I besna ruka dolazi sve bliže i bliže
Kad Arnauti sa svih strana lete
Sirotinju kinje ruše crkve svete
Ja ostavljam divne Visoke Dečane
Prosti sv. Kralju sv. Stefane
Sačuvaj i spasi Visoke Dečane
Sačuvaj čuvare vere pravoslavne
Sačuvaj spomenik prošlosti davne
Pomozi srpskom krstonosnom rodu
Da sebi stvori ponovo slobodu!

Pisano prilikom proglašenja nezavisne Albanije kojom su prilikom u ovim krajevima nad Srbima vršena nasilja nečuvena od strane Arnauta.

Milan J. Popović,
svrš. đak M. škole

*

Još jedan "hercegovac-mostarac", Nedeljko M. Kovačina, upisuje se u ovu knjigu, u ovim teškim danima. Po svršetku III-eg razreda monaške škole, s pomoć Božjom i sv. Kralja Stefana, primio sam monaški čin i ostao u Sv. Dečanima. — Grešni Monah Nikandr. 24. IV. 1941.

* * *

Iako pisane na brzinu, preuzbuđeno (odatle mnogo slovnih i gramatičkih grešaka), posle očito dugog premišljanja oko odlaska, po duhovnom savetu svojih učitelja i odobrenju manastirskog bratstva i samog

igumana, ove ispovesti đaka, rešenih da “pređu prag svetovnog i zemaljskog”, daju dragocene podatke o zbivanjima u manastiru, ali i o događajima izvan manastirskih zidina. Tako saznajemo da su manastir đaci napuštali u više navrata. Po datiranju ispovesti, kritični dani bili su 23. april i 24. april. Da li je pre i posle ovih dana bilo pojedinačnih, odnosno masovnijih odlazaka, koliko ih je tačno bilo u kojoj grupi i da li su se svi upisali u “Spomenicu”, za sada ne znamo. Sudeći po prvoj ispovesti (Petar M. Ivković i Stevan Radojičić), u kojoj jedan đak piše u ime više njih odlazećih, iz manastira se odlazilo grupno (“zajedno sa svojim drugovima bežeći”). Psihoza oko manastira bila je takva da je đaci osećaju, kako pišu, kao: “teško vreme” (Dolenovac Ilija), “teška ratna situacija” (Ljubomir Stojanović), “mutna atmosfera” (Milan J. Popović). Oni beže “ispred neprijateljske najezde” (Petar M. Ivković i Stevan Radojičić), “usled surovih dušmana koji nas napadaju” (Dušan Šević), “sklanjajući se od azijskih pljačkaša” (Ljubomir Stojanović), jer “divlji Arnauti nadiru sve bliže i pale sve što se srpski zove” (Milan J. Popović). Ne kriju da je njihov odlazak samo prinudna *seoba* — “napuštam te Sv. Kralju, ali privremeno, jer je tvoja moć da neprijatelje smrviš” (St. Savić).

Da su za ovu *manastirsku seobu* bile presudne izmenjene političke prilike, koje su donele krajnju nezvesnost ne samo u životu manastira Dečani već i u ovom delu sveta, na Kosovu i Metohiji, rečito govori opaska na kraju ispovesti đaka Milana J. Popovića — “Pisano prilikom proglašenja nezavisne Albanije kojom su prilikom u ovim krajevima nad Srbima vršena nasilja nečuvena od strane Arnauta”. Ova ispovest tako postaje i prilog istoriografiji kosovsko-metohijskog terena u vreme II svetskog rata. Iz nje proizlazi zaključak da su promene u ponašanju Arnauta (odnosno Albanaca s Kosova i Metohije, ili možda iz Albanije?) postala “nečuvena” proglasom “nezavisne Albanije”, koja je, kako je poznato, podrazumevala spajanje teritorije Kosova i Metohije s tadašnjom državom Albanijom. U tom smislu, postaju jasniji ustrašeni opisi đaka Monaške škole onih koji vrše nečuvena nasilja nad Srbima u tom vremenu (“divlji”, “surovi”, “azijski”).

Metafore poput: “neprijateljska najezda”, “surovi dušmani”, “azijski pljačkaši”, “divlji Arnauti”, veoma

podsećaju na slične opise zavojevača, razaranja manastira i uništavanja manastirskog bratstva, kakve nalazimo u “Životima kraljeva i arhiepiskopa srpskih” Danila II i njegovih nastavljača. Ovo srednjovekovno štivo, svakako dobro poznato đacima Monaške škole, blisko je svakom onom ko boravi u manastiru, pogotovo manastircima koji žive na mestima gde su haotične političke prilike često nalik onima iz doba nadiranja “neprijateljskih kompanija” na Svetu goru i srpski manastir Hilandar.¹³ Kako to u svojoj ispovesti (na početku njegovog stihovanog dela), duboko proživljeno predstavlja đak Milan J. Popović:

“Danas kad se bura celim svetom diže
I besna ruka dolazi sve bliže i bliže
Kad Arnauti sa svih strana lete
Sirotinju kinje ruše crkve svete...”

I način opraštanja od manastira ima dosta elemenata iz žitija Danila II i njegovih nastavljača: “napustio ovu svetu obitelj” (Petar M. Ivković i Stevan Radojičić), “po svojoj nemoći podlegao iskušenju te napuštam ovu svetinju” (Dušan Šević), “napuštam ovaj sveti manastir” (monah Lavrentije Tiomirović).

Molbena obraćanja sv. kralju Dečanskom u času napuštanja njegovog svetilišta, nose sve odlike vaskolikog pravoslavnog iskustva od doba nadiranja otomanskih zavojevača u ove krajeve: “O Sveti Kralju Stefane Dečanski oprostí meni grešnom i slabom služi tvome, što napuštam tvoj divni hram” (Gavra Mandić); “Sv. Kralju sačuvaj tvoj narod i tvoj hram” (Dolenovac Ilija); “Uveren sam da će sv. Kralj da sačuva ovu divnu zadužbinu isto kao što je čuvao 600 godina” (Ljubomir Stojanović); “tvoja je moć da neprijatelje smrviš i nama daš snagu i moć da i dalje tebe hvalimo” (St. Savić). I deo stihovne ispovesti Milana J. Popovića sačinjen je po uzoru na kultne pesme svetom Kralju, tipične za kosovsko-metohijski kraj, u kojima je ovaj svetac “čuvar vere pravoslavne”, “spomenik prošlosti davne” i, stoga, onaj koji će “pomoći srpskom krstonosnom rodu da sebi stvori ponovo slobodu”. U veri i nadi da će mu sv. kralj Dečanski uslišiti molbu da svojom molitvom izmoli od “Svevišnjega Tvorca” oproštaj zbog napuštanja “Sv Obi-

¹³ Mirjana Živojinović, “Žitije Arhiepiskopa Danila II kao izvor za ratovanja Katalonske kompanije”, *Zbornik radova Vizantološkog instituta*, knj. XIX, Beograd, 1980.

telji”, “grešni” Miroslav V. Jovanović obraća se svecu himničkim obrascem, po motivima himnografije posvećene kralju Stefanu Dečanskom — “Radujse Kralju Stefane mučenikom ukrašenije!”.

Među potresnim ispovestima ovih po godinama mladih pravoslavaca, još dečaka, ni monaha ni školaraca, u dovoljnoj meri s iskustvima iskušenika (po trogodišnjem, odnosno četvorogodišnjem življenju usred monaške zajednice, u zavisnosti koji su razred bili završili pred bežaniju aprila 1941.), po pravoslavnom “proosećanju” za sve što je dečansko izdvaja se ispovest “svršenog učenika Dušana Ševića”. Posebno onaj njen deo koji sažima sve činove molitvene ispovedi: ulazak u hram, paljenje sveće, molitva Bogu, molitva sv. kralju Dečanskom, potom ispovedanje svoje nemoći i iskušenja, greha zbog napuštanja svetinje, i, na kraju, u svojevrсноj elipsi dato “zagrnuto” opisivanje najbolnije radnje ispovesti — trenu kada iz dečanskog hrama izlazi s osećanjem da mu se u duši “izli tiho mirno izmirno” (to jest, “sveto miro” svetoga Kralja), “kao melodija božanstvene heruvike”. Oni koji u današnje krizno doba Kosova i Metohije bivaju u Dečanima po godinama slični “učeniku Dušanu Ševiću”, nemaju šta ni dodati ni oduzeti ovom opisu iz 1941, aprila meseca:

“... Ušao sam u hram i zapalio sam sveću. Pomolio sam se Bogu i sv. kralju Stefanu da mi oprostite, što sam po svojoj nemoći podlegao iskušenju te napuštam ovu svetinju usled surovih dušmana koji nas napadaju. Pošao sam iz hrama i poslednji put osetih kako tiho mirno izmirno izli u mojoj duši kao melodija božanstvene heruvike...”

Nešto od toga mora da su “proošetili” i prvi potpisnici u istoj knjizi utisaka koji se upisuju na prvom slobodnom prostoru posle poslednje ispovesti odbeglih đaka. Reč je o dvojici italijanskih oficira koji, kao zavojevači po svojoj političkoj poziciji, dolaze u posetu manastiru.

Posle 24. aprila 1941, punih mesec dana nema svedočenja da je iko bio rad da išta zapiše u “Spomenicu”. 25. maja 1941, ispod freske Hristosa Pantokratora s mačem, u manastirsku knjigu utisaka upisuju se oni koje bi i đaci Monaške škole i manastirsko bratstvo pre mogli nazvati neprijateljima no prijateljima ove srpske pravoslavne svetinje. No, njihove beleške mogu se sa stanovišta pravoslavne dogmatike okarak-

terisati kao ispovedi “silnih” koji u manastirskom okruženju postaju smirenomni i osećajni:

“Il bel convento 'Deciana' esituato in una posizione meravigliosa ed etenuto dai padri che sono squisitamente gentili ed ospitali. Nei suoi pressi vi e, poi, una bella donte di asqua acetosa, che vale la pena bere. In detto convento, sino ad oggi, sono gia venuto due volte e sono sempre rimasto soddisfattissimo di ogni cosa.”

Deciana, li 25 maggio 1941 – XIX

De Marino Carlo S. Tenente Carabinieri
Reali da Marano (Napoli) in servizio presso
il 4 Battaglione Carabinieri Reali “Kosovo”.

“La tradizionale ospitalita degli uomini che vivono in convento qui trova la piu bella espressione. Io che sono il primo ufficiale italiano che ha visitato questo convento e che ha fatto quanto era nelle mie possibilita per evetarne il saccheggio, so di venire com un amico.”

Deciani 25 maggio 1941 XIX

Tenente CC. RR. Vittorio Minieri¹⁴

Da bi sačuvali manastir od uništenja i bratstvo od ropstva, dečanski monasi ponašali su se prema ovim neprijateljskim oficirima onako kako savetuju Sveti oci u ovim prilikama — “Nije na šteti onaj koji trpi zlo, nego onaj koji čini zlo” (sv. Jovan Zlatousti); “Ne govori: ‘Osvetiću se ja neprijatelju’, jer mi imamo Pravednog Sudiju na nebu” (sv. Nil Sinajski); “Čuvajte jedan drugoga da vas sačuva Gospod” (sv. Antonije Veliki). Nema jasnije slike duhovnog stanja

¹⁴ “Lepi manastir 'Dečani' nalazi se na jednom prekrasnom mestu i održavaju ga očevi koji su izuzetno ljubazni i gostoljubivi. U njegovoj okolini nalazi se jedan lepi izvor mineralne vode koji vredi probati. Do sada sam već dva puta bio u ovom manastiru i uvek sam bio sa svime veoma zadovoljan.”
Dečani, 25. maja 1941 – XIX.

Potporučnik Kraljevih Karabinjera
iz mesta Marano (Napulj) u službi pri
4. bataljonu Kraljevih Karabinjera “Kosovo”.

“Tradicionalna ljubaznost ljudi koji žive u ovom manastiru ovde je najlepše izražena. Ja, kao prvi italijanski oficir koji je posetio ovaj manastir učinio sam sve što je bilo u mojoj moći da bi se izbeglo njegovo pljačkanje, i znam da kada budem ovamo dolazio da će me uvek smatrati za prijatelja.”
Dečani, 25. maja 1941 XIX.

Poručnik Kraljevih Karabinjera
Vitorio Minieri

jednog manastirskog bratstva u kriznim, ratnim vremenima od one koju daje neprijatelj zavojevač. Italijanski oficiri zloglasne divizije “Kosovo”, bivajući među dečanskim monasima maja 1941. godine izražavaju nadu da će ih ovi smatrati čak “za prijatelje”. Manastirsko bratstvo time je posredno osvedočilo da je istrajnost u veri u “teškim vremenima” odlučujuća. “Hrišćanska pobjeda sastoji se ne u osveti nego u krotosti” (sv. Tihon Zadonski); “Treba mrziti i goniti grehe, a ne one koji greše” (Prota P. Sokolov).

Da su dečanski monasi učinili sve od sebe da bi zaštitili hram, riznicu, imanje i sebe same, ukazuje zapis u “Spomenici” datovan posle rata, omaškom upisan na praznom prostoru stranice koja poseduje datume iz predratne 1939. godine:

“Šestoletni Dečani Kralja nešeg sv. Stefana i celoga napaćenog roda našeg sačuvani su u ovom strašnom ratu 1939–1945 god. velikim naporima i užasnim poniženjima arhimandrita Teodosija (sekretara blaženog Antonim Mitropolita Kijevskog i Galickog) i njegovog bratstva.”

15. IX. 1946. g.

Lazar Đ. Babić, veroučit.
I meš. gimnaz. Bgd.

Monasi manastira Dečani za vreme Drugog svetskog rata ne činjaše ni manji ni veći podvig od onog koji je opisan u “Službi Svetom Kralju Dečanskom” Grigorija Camblaka:

“Ražežene strele nevidljivog strelca
što se zariše u tebe, Stefane,
pogasio jesi blagodarnim trpljenjem
i nemoćne pokazao jesi,
delima nas učeći
da trpljenjem njegove napade pobeđujemo”¹⁵

* * *

Jedan od đaka Monaške škole uspeo je da svlada vlastiti nemir i trpeljiv primi monaški postrig. Dok je pred manastirskim dverima nadirala “neprijateljska najezda” 24. aprila, tog naveliko bežanijskog dana u Dečanima, ovaj mladonosac, postavši “monah Nikandr”, pripomogao je istrajnosti bratstva da opstane

¹⁵ “Srbijak”, Srpska književna zadruga, Beograd, 1970; “Pesma šesta”, str. 339.

pod teretom “najezde”, ostavljajući osvetu Bogu. Jer, “monah, to je čovek koji je odvojen od sveta i koji je u harmoniji sa svim” (sv. Grigorije Palama). Kao da je tek ponikli Dečanac sricao molitvene misli iz “Molbenog kanona Svetom Kralju Dečanskom” od Nepoznatog pisca:

“Divno je življenje tvoje, blaženi,
i preslavno trpljenje
i čudesa slavna su
što ih svete ti mošti učiniše,
jer mnogi tvog stada napadači
pravedno tobom kazniše se.

Magla od strasti um naš pokriva,
u svetlost da se gleda ne dopušta,
no na tebe nadamo se, Stefane,
od Boga da nam daš prosvetljenje i spasenje.”¹⁶

Pišući svoju ispovest kao tek “svršeni đak III razr. Monaške škole” a novi sabrat Dečana, monah Nikandr, na mestu tik ispod freske Hristosa Pantokratora s mačem, molitveno ispunjavaše ono što mu Mačonosac s dečanske freske poručuje: “Moja je osvetta/Ja ću vratiti” (Sir. 28, 1; Rim. 12, 19). Njegov život kao da to potvrđuje. Pri kraju rata prima malu shimnu dobivši ime Gavriilo, da bi odmah posle rata, kao politički zatvorenik, teško oboleo od tuberkuloze — stoga je bio pušten prevremeno iz zatvora — upokojivši se u Dečanima.

Napomena: Ovaj tekst objavljen je prvi put u prištinskom časopisu “Baština”, br. 1, iz 1991. godine, s velikim materijalnim greškama.

¹⁶ “Srbijak”, Srpska književna zadruga, Beograd, 1970, “Pesma treća”, str. 355.

СПОМЕНИЦА

Лубна лепотица светиња, мектанима
 лепоти, срцаи су чз моје срце као златана
 ујомена на протомит српског народа и св.
 крава Свџефана, који је оставио овај вели-
 панитвене саопетик да, својим хладним ку-
 товицаи, преје душе будућих хришћанских
 доконица и прча ми о нештој слави
 српског народа...

Ушао сам у храм и зашасио сам свету.
 Попелио сам се Богу и св. краву Свџефану
 да ми отвори, што сам по својој мис-
 ли додвас потученоу итк катунитан
 сву свитицу услед цуритих думица
 који нас набадају. Пошао сам из хра-
 ма и допадио јуи осетио како се итк
 митро иткитк изам у мојој души као
 мелодија бањакитвене херувитк...

Лепоти

Душан Шабт

24 април 1941 г.

српска црква

Мошкити митро

Са Богом у души катунитан итк
 св. краву, али цурити митро стоје је митк
 да катунитан свитица и митро гитк
 митро, а митро гитк и гитк митро, митро митро

В. Савић

1941

СПОМЕНИЦА

О Свети Крају Силфране Дикан-
ски опрост ми грешан и
слабом слуги твоје, што на-
јлупшам овој твој дивни
крај.

Датум 24-огина Тавра Коцић
1941 год. српски грешан
мен-шоло.

У тој мојој првој миграцији ми-
нион: ту свет од нас ставиш
у трајнаше изакома. Украси
са те св. Крсто је крају оу је
вну зрјудати нато тоо то је
кубо 600 година. св. Крсто иза
ова грешан

Датум 24-огина Арсеније Стојановић
1941 год. српски грешан
пошто. 24-IV-1941

У ово тешко време 1947. јасно-вои
се св. Крсто-и Високи Деланиа св. Крају
сакуво: овој году и овој год. Вошвоувице.
Збогом Лавро Високи Делани, збогом дубоки
изворе иде сам дејати годиче пошто се мрју
дуци. Никада ће заборавиши мрју,
24-IV-1941 год. Дурава Влашковић

